

4. Arz ve Talep Gelişmeleri

2013 yılı ikinci çeyreğine ilişkin Gayri Safi Yurt İçi Hasıla verilerine göre iktisadi faaliyet Temmuz Enflasyon Raporu'nda ortaya konulan görünüme kıyasla daha güçlü gerçekleşmiştir. Mevsimsellikten arındırılmış verilerle GSYİH dönemlik bazda yüzde 2,1 oranında artmıştır. GSYİH dönemlik bazda iki çeyrek üst üste önemli artışlar gerçekleştirmiştir. Böylece, 2012 yılının ikinci yarısında zayıf seyreden iktisadi faaliyet 2013 yılı ilk yarısında önemli bir ivme kazanmıştır. Yılın ilk çeyreğinde güçlü bir artış gösteren nihai yurt içi talep ikinci çeyrekte yataya yakın bir seyir izlemiştir. Nihai yurt içi talebin bileşenleri incelendiğinde, özel kesim talebinin ılımlı oranda arttığı, ilk çeyrekte oldukça güçlü bir artış kaydeden kamu kesimi talebinin ise gerilediği görülmektedir. Öte yandan, bu dönemde ithalat yüksek oranda artarken zayıf seyreden küresel talep neticesinde ihracat artışı daha sınırlı oranda kalmıştır. Böylelikle, talep bileşenleri arasındaki dengelenme sürecinde ilk çeyrekte görülen bozulma ikinci çeyrekte devam etmiştir. Nihai yurt içi talep yatay seyrederken ithalatta görülen artışta stok biriktirme süreci ve bu dönemde artan altın ithalatının etkili olduğu düşünülmektedir. Nitekim, stok değişimi yedi çeyrek aranın ardından ilk defa pozitif olmuştur.

Yılın üçüncü çeyreğine ilişkin PMI ve İYA anket göstergeleri ile otomobil ve beyaz eşya satışları iktisadi faaliyetin ılımlı bir şekilde toparlandığında işaret etmektedir. Öte yandan, Temmuz ayında artış gösteren sanayi üretim endeksi Ağustos ayında keskin bir düşüş göstermiş, böylece üretim Temmuz-Ağustos döneminde bir önceki çeyrek ortalamasının altında gerçekleşmiştir. Ağustos ayının Bayram dönemi nedeniyle ana eğilimi doğru yansıtmadığı düşünülmektedir. Resmi olarak açıklanan verilerde "köprü günü" etkisinin dahil edilmemesi sonucu Ağustos ayı verisinin ana eğilimden daha düşük bir seviyeyi gösterdiği hesaplanmıştır (Kutu 4.1). Benzer durum ithalat ve ihracat miktar endeksleri için de geçerlidir. Dolayısıyla, Temmuz-Ağustos dönemine ilişkin üretim ve dış ticaret miktar göstergelerini yorumlarken dikkatli olunması gerektiği not edilmelidir.

Yılın üçüncü çeyreğine dair dış talebe ilişkin göstergeler mal ve hizmet ithalatının, mal ve hizmet ihracatına kıyasla daha fazla bir düşüş göstereceğine işaret etmektedir. Böylece, talep bileşenleri arasındaki dengelenme sürecinin bir miktar iyileşme göstereceği tahmin edilmektedir. Bunun sonucunda, cari işlemler açığının dönemlik bazda bir miktar kapanacağı düşünülmektedir. Ayrıca,

sermaye akımlarındaki zayıflamanın, temkinli para politikası duruşunun ve alınan makroihtiyati önlemlerin etkisiyle önümüzdeki dönemde kredi büyüme hızlarının kademeli olarak daha makul düzeylere geleceği öngörülmektedir. Bu doğrultuda, altın ticareti hariç tutulduğunda cari işlemler açığındaki kademeli iyileşme eğiliminin süreceği tahmin edilmektedir.

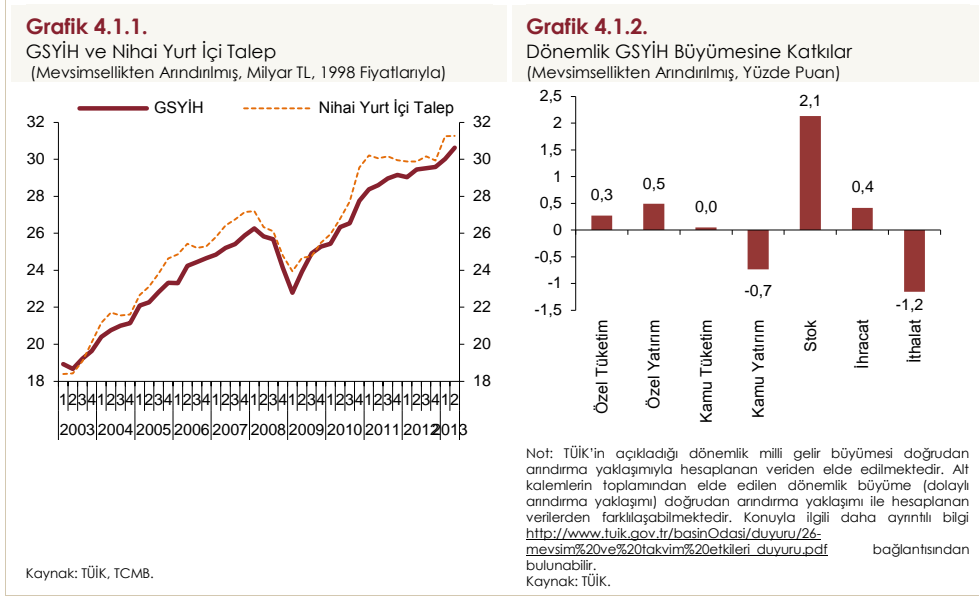
Önümüzdeki dönemde istihdam ve kredi kanalının toparlanmaya verdiği desteğin zayıflacağı beklenmektedir. Ek olarak, küresel para politikalarına dair belirsizliklerin sürmesi ve sermaye akımlarındaki oynaklık yurt içi talebin önümüzdeki dönem seyrine ilişkin aşağı yönlü riskleri arttırmaktadır. Bu nedenle, yılın ilk yarısında sağlıklı bir toparlanma gösteren nihai yurt içi talebin ikinci yarıda daha zayıf bir seyir izlemesi, böylece enflasyon üzerinde yukarı yönlü baskı oluşturmaması ve cari açığındaki artışı sınırlaması beklenmektedir. Öte yandan, Euro Bölgesi'nin ikinci çeyrekte resesyondan çıkarak pozitif büyüme gerçekleştirmesi yurt dışı talep açısından olumlu bir gelişme olarak not edilmelidir.

4.1. Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Gelişmeleri ve İç Talep

TÜİK tarafından açıklanan milli gelir verilerine göre, GSYİH 2013 yılının ikinci çeyreğinde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 4,4 oranında artış kaydetmiştir. Mevsimsellikten arındırılmış verilerle ise GSYİH bir önceki çeyreğe kıyasla yüzde 2,1 oranında artmıştır. Böylece, 2012 yılının ikinci yarısında zayıf seyreden iktisadi faaliyet 2013 yılının ilk yarısında önemli bir ivme kazanmıştır. Nihai yurt içi talep ise, ilk çeyrekteki güçlü artışının ardından, bu dönemde yataya yakın bir seyir izlemiştir (Grafik 4.1.1). Nihai yurt içi talebin bileşenleri incelendiğinde, özel kesim talebinin gerek özel tüketim gerekse özel yatırım kaynaklı olarak ılımlı oranda arttığı, kamu talebinin ise ilk çeyrekteki yüksek oranlı artışının ardından gerilediği görülmektedir (Kutu 4.2). Öte yandan, bu dönemde ithalat güçlü oranda artarken, zayıf seyreden küresel talep neticesinde ihracat artışı daha sınırlı oranda gerçekleşmiştir. Böylece, talep bileşenleri arasındaki dengelenme sürecinde ilk çeyrekte görülen bozulma ikinci çeyrekte devam etmiştir.

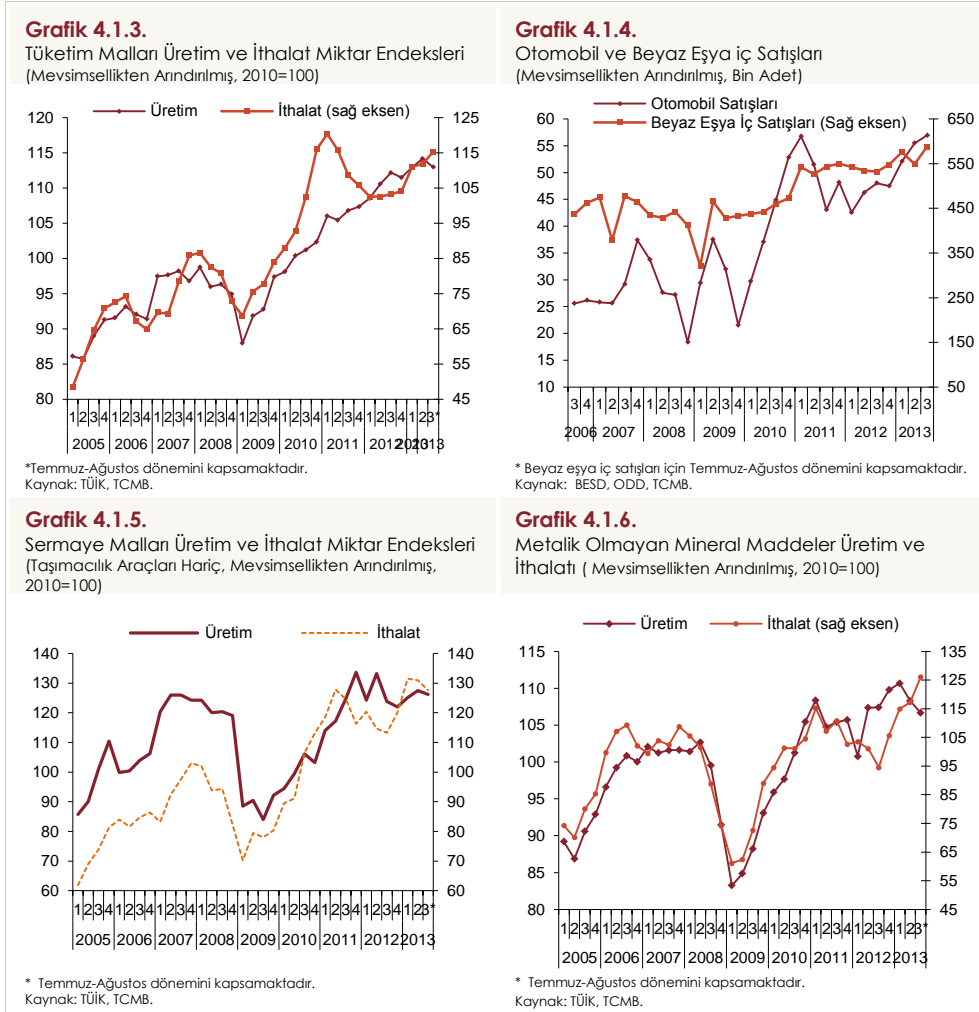
Mevsimsellikten arındırılmış verilerle, harcama yönünden GSYİH büyümesine dönemlik katkılar incelendiğinde, stok değişiminin dönemlik büyümeye en fazla katkı yapan bileşen olduğu görülmektedir. Özel kesim talebi

dönemlik büyümeye pozitif katkı yaparken kamu kesimi talebinin ve net ihracatın negatif katkı yaptığı gözlenmektedir. (Grafik 4.1.2).

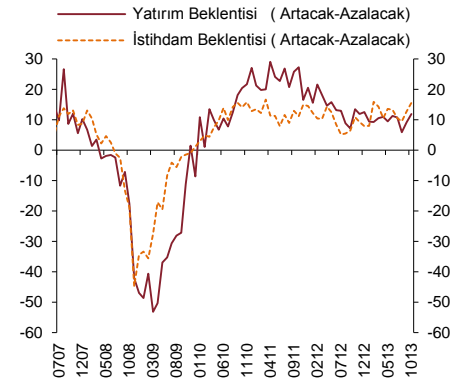
2013 yılının üçüncü çeyreğine ilişkin veriler nihai yurt içi talebin üçüncü çeyrekte ılımlı bir seyir izleyeceğine işaret etmektedir. Tüketim malları üretim ve ithalatında Temmuz ayında görülen artışlar, Ağustos ayında yerini keskin düşüşlere bırakmıştır. Böylelikle, Temmuz-Ağustos döneminde tüketim malları üretimi bir önceki çeyreğe göre azalırken, tüketim malları ithalatındaki artış eğilimi devam etmiştir (Grafik 4.1.3). Bununla birlikte, Ağustos ayının Bayram dönemi olması nedeniyle ana eğilimi doğru yansıtmadığı ihtimaline karşın, Temmuz-Ağustos dönemi üretim ve ithalat verilerinin yorumlanmasında dikkatli olunması gerektiği not edilmelidir. Öte yandan, otomobil ve beyaz eşya satışlarında dönemlik bazda görülen artışlar, özel tüketim talebinin üçüncü çeyrekte ılımlı bir seyir izleyeceğine işaret etmektedir (Grafik 4.1.4).

Yatırımlara ilişkin göstergeler ise tüketim talebine kıyasla daha zayıf bir görünüme işaret etmektedir. Nitekim taşımacılık hariç yatırım mallarının gerek ithalatı gerekse üretimi gerilemiştir (Grafik 4.1.5). İnşaat yatırımlarına ilişkin öncü göstergelerden mineral maddeler üretimi azalırken, ithalatı dönemlik bazda artış göstermiştir (Grafik 4.1.6). Bu durum, inşaat yatırımlarının üçüncü çeyrekte ılımlı bir seyir izleyeceğine işaret etmektedir. Öte yandan, tüketim malları üretim ve ithalatına dair verilerde gözlenen duruma paralel bir şekilde, Ağustos ayının bayram dönemi olması nedeniyle Temmuz-Ağustos dönemi yatırım malları üretim ve ithalatı verilerine de temkinli yaklaşılmalıdır.

Nihai yurt içi talepteki artışın, önümüzdeki dönemde istihdam ve kredi kanalının toparlanmaya verdiği katkının bir miktar zayıflaması ihtimaliyle birlikte, ılımlı şekilde devam etmesi beklenmektedir. Nitekim, Eylül ve Ekim aylarında anket göstergelerinde toparlanma görülmektedir. Böylece, üçüncü çeyrekte bir önceki döneme kıyasla zayıflama gösteren İYA yatırım ve istihdam eğilimi, Ekim ayında üçüncü çeyrek ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir (Grafik 4.1.7). CNBC-e ve TCMB tüketici güven endeksleri de Ekim ayında bir miktar toparlanma kaydetmiştir (Grafik 4.1.8). Bu durum, iktisadi faaliyetin üçüncü çeyrekte izlediği zayıf seyrin ardından, son çeyrekte daha olumlu bir görünüm sergileyebileceğine işaret etmektedir. Bununla birlikte, finansal koşullardaki sıkılaştırmanın özel kesim talebini yavaşlatabileceği not edilmelidir (4.1.9). Nitekim üçüncü çeyrek boyunca 2007-2012 dönemi ortalamasının üzerinde seyreden

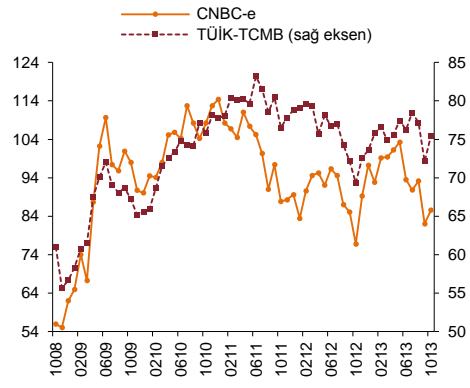
tüketici kredileri büyüme hızı, Ekim ayı ilk haftası itibarıyla uzun dönem ortalamasının altına inerken ticari kredilerin büyüme hızı son dönemde gözlenen dalgalı seyrine devam etmektedir. (Grafik 4.1.10). Ayrıca, gelişmiş ülkelerdeki ekonomi politikalarına ilişkin belirsizlikler ve bunun sonucunda sermaye akımlarında artan oynaklık, yurt içi talebin seyri üzerinde aşağı yönlü risk oluşturmaya devam etmektedir.

Grafik 4.1.7.İYA Yatırım ve İstihdam Beklentisi
(Mevsimsellikten Arındırılmış)

Kaynak: TCMB.

Grafik 4.1.8.

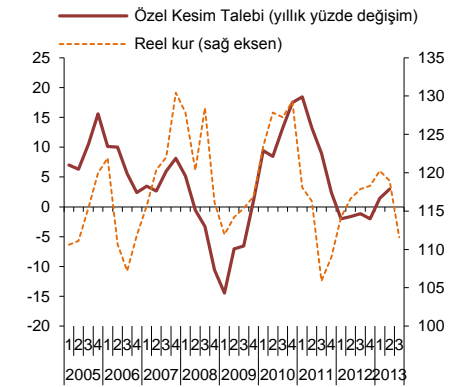
CNBC-e ve TÜİK-TCMB Tüketici Güven Endeksleri

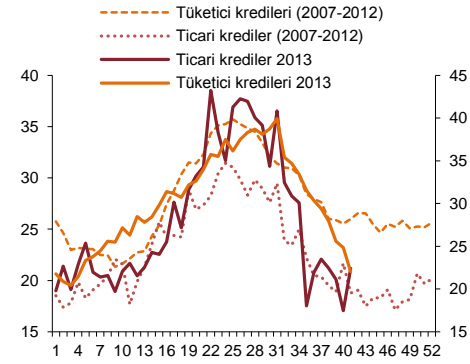
Kaynak: CNBC-e, TÜİK, TCMB.

Grafik 4.1.9.

Özel Kesim Talebi ve Reel Kur

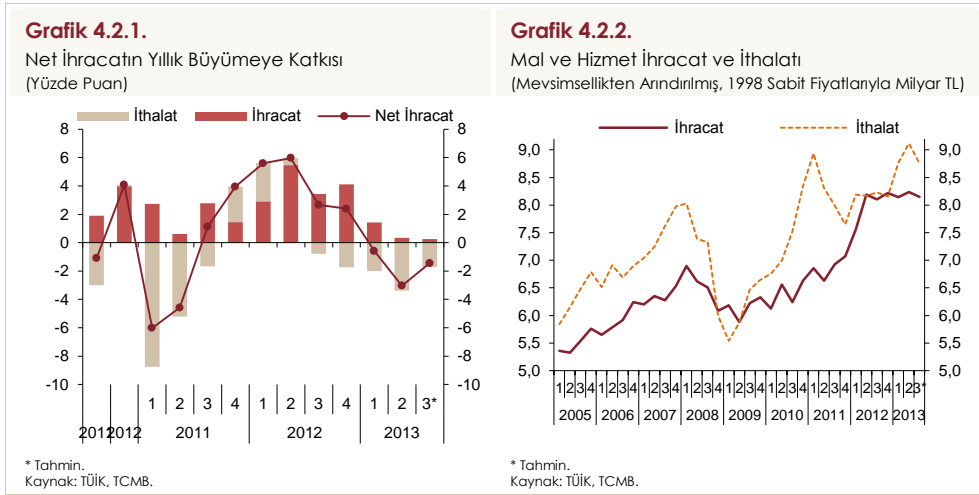
Kaynak: TÜİK, TCMB.

Grafik 4.1.10.Tüketici Kredileri ve Ticari Krediler
(13 Haftalık Yıllıklandırılmış, Hareketli Ortalama, Yüzde)Son veri: 27 Eylül haftası
Kaynak: TCMB

Sonuç olarak, yılın ilk yarısında sağlıklı bir toparlanma gösteren nihai yurt içi talebin ikinci yarıda ılımlı şekilde toparlanmaya devam etmesi beklenmektedir. Ancak, son dönemdeki finansal gelişmelere bağlı olarak toparlanma görünümü üzerindeki aşağı yönlü riskler artmıştır. Bu çerçevede, yurt içi talep gelişmelerinin enflasyon üzerinde yukarı yönlü baskı oluşturmaması ve cari açığa son dönemde gözlenen iyileşmeye katkı vermesi beklenmektedir.

4.2. Dış Talep

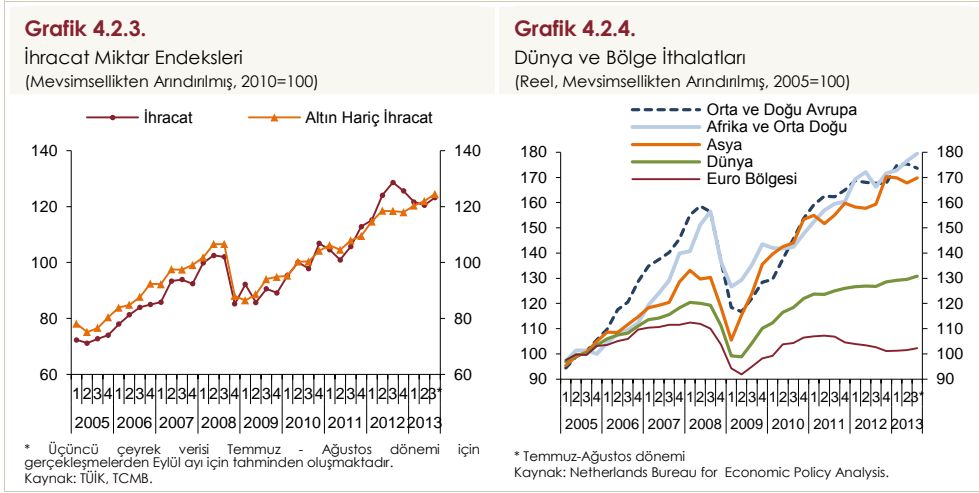
2013 yılı ikinci çeyreğine ilişkin milli gelir verileri talep bileşenlerinde ilk çeyrekte görülen bozulmanın devam ettiğini göstermiştir. Bu dönemde mal ve hizmet ihracatı yıllık bazda yüzde 1,2, mal ve hizmet ithalatı ise yüzde 11,7 oranında artış göstermiştir. Böylelikle, net ihracatın yıllık büyümeye olan negatif katkısı artarak sürmüştür (Grafik 4.2.1). Mevsimsellikten arındırılmış verilerle mal ve hizmet ihracatı küresel koşullardaki olumsuzluklar nedeniyle sınırlı oranda artarken, mal ve hizmet ithalatı daha güçlü bir artış kaydetmiştir (Grafik 4.2.2). İthalatta görülen bu artışta stok biriktirme süreci ve bu dönemde artan altın ithalatının etkili olduğu düşünülmektedir.

2013 yılı üçüncü çeyreğine ilişkin veriler değerlendirildiğinde, ihracat miktar endeksinin Temmuz-Ağustos döneminde ılımlı bir oranda gerilediği görülmektedir. Bu dönemde altın ihracatı dışlanarak oluşturulan çekirdek endeksin ise ilk iki çeyrekte izlediği istikrarlı seyrini sürdürdüğü ve bir önceki çeyreğe göre artış kaydettiği görülmektedir (Grafik 4.2.3). Bununla beraber, Ağustos ayında hem genel ihracat hem de çekirdek ihracat göstergesinde aylık bazda görülen azalışlarda Ramazan Bayramının etkilerinin gözlemlendiği ve bu sebeple açıklanan verilerin ana eğilimi tam olarak yansıtmadığı düşünülmektedir. Ağustos ayında hafta sonu ile Ramazan Bayramının ilk günü arasında kalan ve köprü günü diye adlandırılan 2,5 günlük süre ithalat ve ihracatı düşürücü yönde etkilemiştir. Bu nedenle, ana eğilimi daha doğru yorumlayabilmek amacıyla üçüncü çeyrek görünümünü Eylül ayına ilişkin tahminleri de gözönünde bulundurarak değerlendirmenin daha doğru olacağı düşünülmektedir. Yakın döneme ilişkin göstergeler Eylül ayında hem ihracat

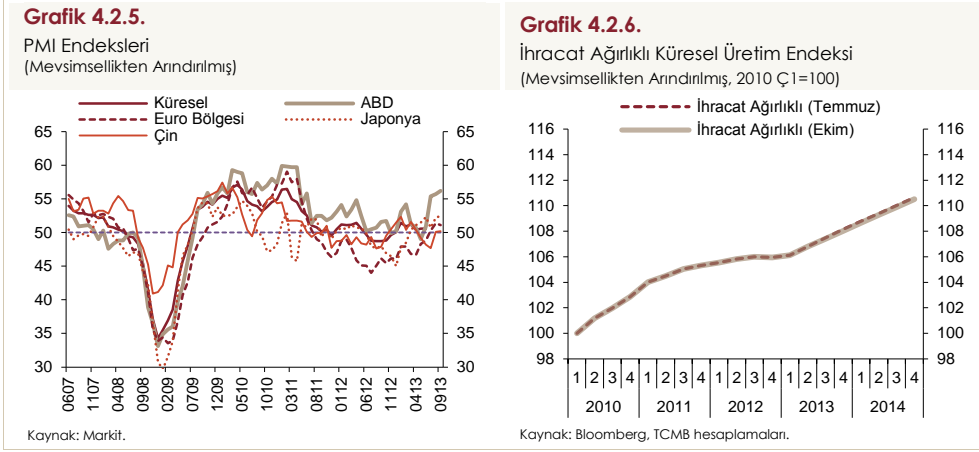
genel miktar endeksinin hem de altın hariç ihracat miktar endeksinin aylık bazda kayda değer bir yükseliş gösterebileceğine işaret etmektedir. Söz konusu yükseliş gerçekleşirse çeyreklik olarak da ihracat ve altın hariç ihracatın ikinci çeyreğe göre artacağı öngörülmektedir.

Küresel eğilimlere bakıldığında, dünya ithalat talebinde görülen ılımlı artış eğiliminin Temmuz-Ağustos döneminde bir miktar hızlandığı dikkat çekmektedir. İhracatımızda önemli paya sahip olan Euro Bölgesi'nin ithalat talebi uzun süren zayıf seyrinin ardından sınırlı miktarda artış göstermiştir. İkinci çeyrekte gerileyen Asya Bölgesi ithalat talebi bu dönemde artarken Afrika ve Orta Doğu ülkeleri ithalat talebindeki artış yavaşlayarak sürmüştür (Grafik 4.2.4).

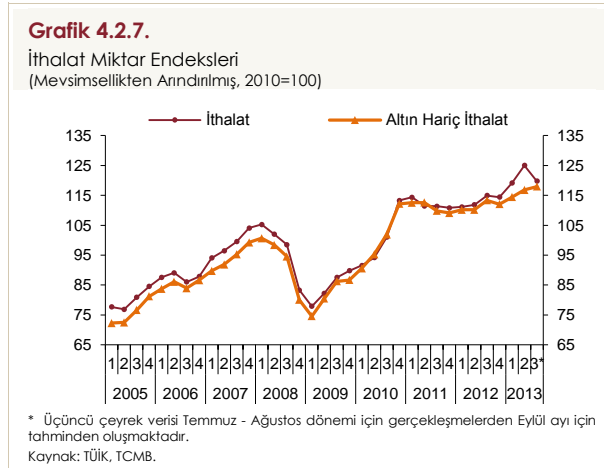

PMI göstergeleri iktisadi faaliyette küresel düzeyde görülen toparlanma eğiliminin devam ettiğine işaret etmektedir. Nitekim küresel PMI imalat endeksi 50 düzeyinin üstünde artmaya devam etmiştir (Grafik 4.2.5). Üçüncü çeyrekte ABD'ye ait PMI endeksi yüksek oranda artarken Euro Bölgesi'ne ait endekste artış daha ılımlı bir oranda kalmıştır. İkinci çeyrekte gerileyen Çin PMI endeksinin üçüncü çeyrekte artarak 50 seviyesine ulaştığı görülürken Japonya'ya ait endekste ılımlı toparlanma eğilimi devam etmiştir. Bununla beraber, orta vadeli göstergelerden ihracat ağırlıklı küresel büyüme görünümünde bir önceki Enflasyon Raporu dönemine göre belirgin bir değişiklik gözlenmemektedir (Grafik 4.2.6). Küresel PMI ve ithalat göstergeleri dış talep koşullarında yılın ilk yarısına kıyasla daha olumlu bir görünüme işaret etmektedir. Bu gelişmeler ışığında, yılın üçüncü çeyreğinde mal ve hizmet ihracatının ana eğiliminin artış yönünde olmaya devam ettiği, bununla birlikte altın ihracatındaki düşüş kaynaklı

olarak mal ve hizmet ihracatının daha zayıf seyredebileceği tahmin edilmektedir (Grafik 4.2.2).

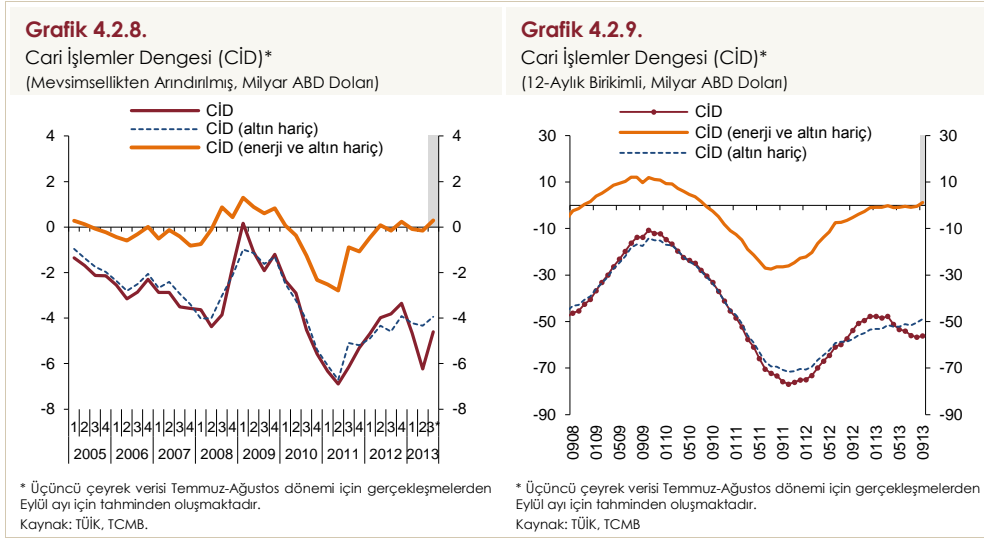
Yılın ilk yarısında güçlü oranda artan ithalat miktar endeksi Temmuz-Ağustos döneminde azalmıştır. İthalat miktar endeksinde görülen bu azalışta altın ithalatındaki gerilemenin etkili olduğu, altın hariç ithalattaki artışın ise yavaşlayarak devam ettiği görülmektedir. Yakın dönem göstergeleri Eylül ayında ılımlı bir artışa işaret etse de çeyreklik bazda değerlendirildiğinde toplam ithalatın altın ithalatındaki azalışın etkisiyle ikinci çeyreğe kıyasla azalacağı, yurt içi talepteki ılımlı artış beklentisi ile uyumlu olarak altın hariç ithalatın ise bir miktar artacağı öngörülmektedir (Grafik 4.2.7). Bu bilgiler ışığında, GSYİH altında yer alan mal ve hizmet ithalatının üçüncü çeyrekte bir miktar gerileyeceği düşünülmektedir (Grafik 4.2.2).

Son aylarda, TL'deki değer kaybının, küresel ekonomiye ilişkin artan belirsizliklerin ve kredi faiz oranlarında görülen artışların etkisi ile nihai yurt içi talebin ılımlı bir oranda artması beklenmektedir. Bu durumun ithalatı

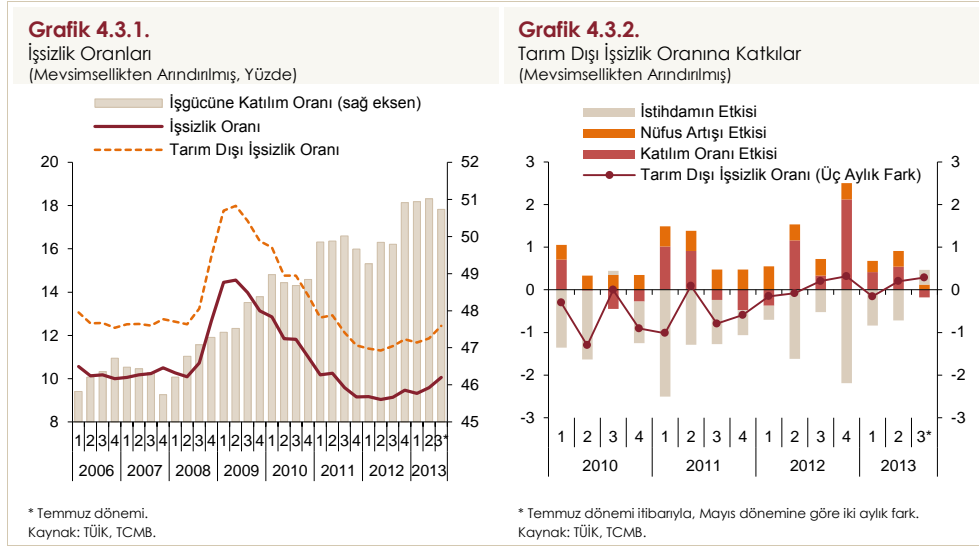
sınırlandırabileceği not edilmelidir. Bununla beraber, Euro Bölgesi'nin ikinci çeyrekte resesyondan çıkarak pozitif büyüme gerçekleştirmesi ve Euro Bölgesi'ne ilişkin anket göstergelerindeki iyileşme, dış talep açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Bütün bu gelişmeler ışığında üçüncü çeyrekte net ihracatın büyümeye olumsuz katkısının devam etmekte beraber bir miktar azalması beklenmektedir (Grafik 4.2.1).

İthalat talebindeki yavaşlamayla beraber cari işlemler dengesinde üçüncü çeyrekte bir miktar iyileşme beklenmektedir. Altın ithalatındaki azalışa paralel olarak altın ve enerji hariç cari işlemler dengesinde de benzer bir eğilim görülmektedir (Grafik 4.2.8). Bu gelişmeler sonucunda 12 aylık birikimli cari işlemler dengesinde görülen bozulmanın durduğu gözlenmektedir (Grafik 4.2.9).

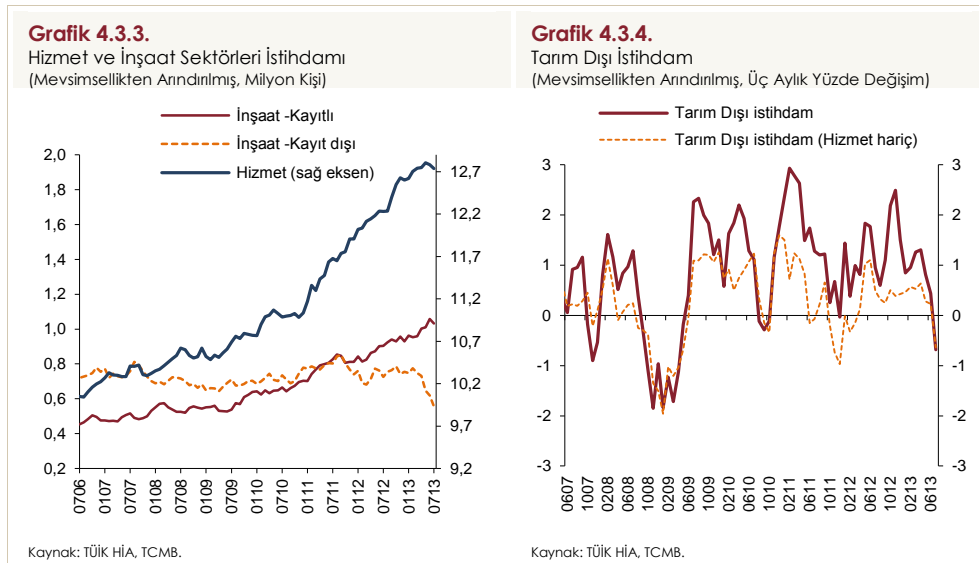

4.3. Emek Piyasası

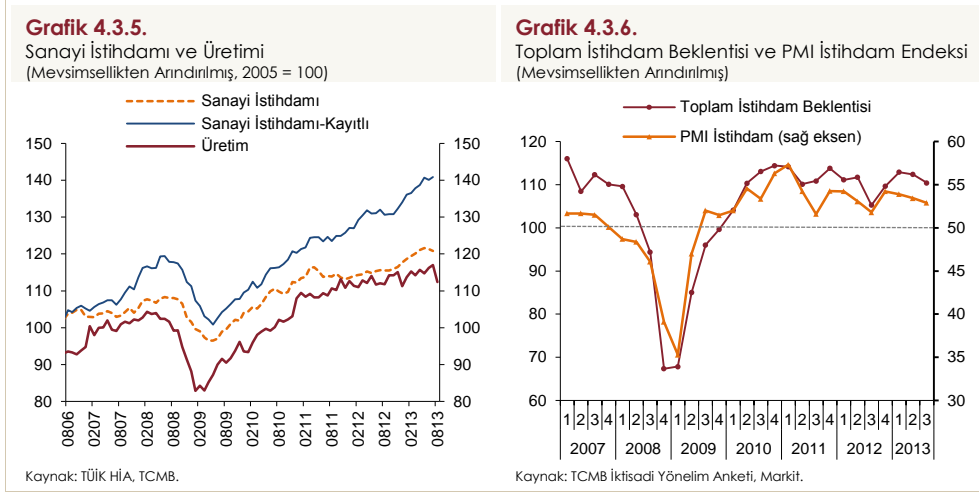
Toplam ve tarım dışı işsizlik oranları 2013 yılının ikinci çeyreğinde bir önceki döneme göre sınırlı ölçüde artış kaydetmiştir (Grafik 4.3.1). Bu dönemde, tarım dışı istihdam önceki döneme kıyasla artış göstermiş ve ancak işgücüne katılım oranındaki artışın istihdam artışının üzerinde gerçekleşmesi nedeniyle işsizlik oranları artmıştır (Grafik 4.3.2). Öte yandan, 2013 yılının Haziran-Temmuz döneminde tarım dışı istihdamda gerileme yaşanmış ve işsizlik oranları ikinci çeyrekte gözlenen artış eğilimini sürdürmüştür (Grafik 4.3.1).

2013 yılının ikinci çeyreğinde hizmetler istihdamındaki görece zayıflık Haziran-Temmuz dönemlerinde de devam etmiş ve bu dönemde hizmetler istihdamı bir önceki döneme göre gerilemiştir (Grafik 4.3.3 ve Grafik 4.3.4). İnşaat sektörü istihdamında 2012 yılının başlarından bu yana süregelen artış eğiliminin 2012 yılının son aylarına doğru kırıldığı gözlenmektedir. 2013 yılının ilk çeyreğinde belirginleşen bu zayıflık ikinci çeyrekte de devam etmiş, ancak kayıtlı-kayıt dışı ayırımında önemli bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. İkinci çeyrekte kayıtlı inşaat istihdamı bir önceki döneme göre gözle görülür bir artış kaydederken, kayıt dışı istihdam belirgin bir biçimde gerilemiştir. Benzer eğilimler Haziran döneminde de sürerken, Temmuz döneminde hem kayıtlı hem de kayıt dışı inşaat istihdamında azalma gözlenmiştir (Grafik 4.3.3).

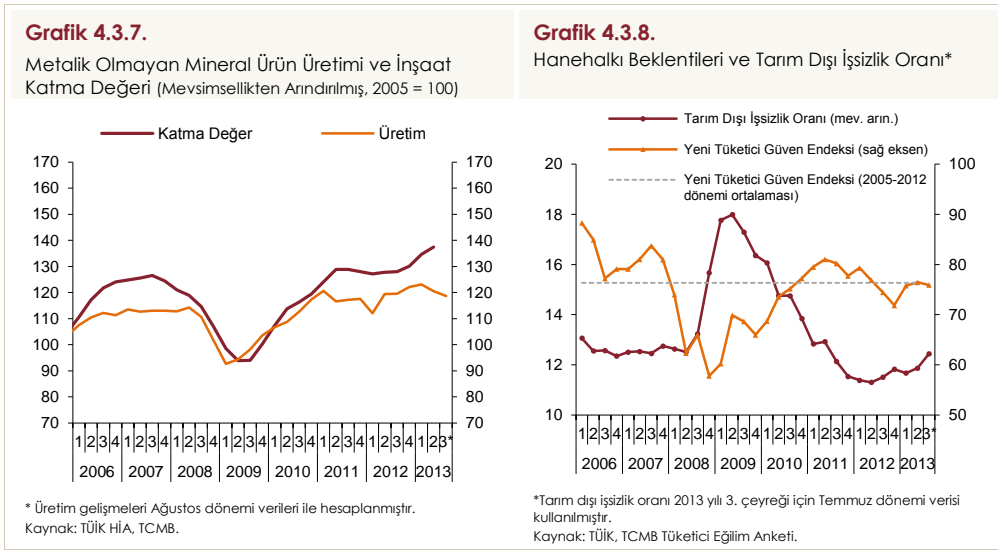

Sanayi istihdamı ise 2012 yılının son çeyreğinin ardından 2013 yılının ilk iki çeyreğinde de artış göstermiştir. Söz konusu dönemlerde sanayi istihdamında gerçekleşen güçlü artışlar tarım dışı istihdamdaki artışta belirleyici bir rol oynamıştır. Sanayi üretimindeki dalgalı toparlanmaya karşın sanayi istihdamı daha güçlü bir artış sergilemiştir (Grafik 4.3.5). Ancak, 2013 yılı Haziran-Temmuz döneminde sanayi istihdamı belirgin gerileme kaydetmiştir.

Öncü göstergeler, 2013 yılının üçüncü çeyreğinde istihdamdaki artış hızının yavaşlayabileceği yönünde sinyaller üretmektedir. İlk olarak, sanayi üretimi Ağustos ayında bir önceki döneme göre önemli ölçüde gerileme kaydetmiş ve Mart ayından beri genel eğilime bakıldığında da dalgalı görünümünü sürdürmüştür (Grafik 4.3.5). Sanayi üretimindeki genel görünüm istihdam görünümüne kıyasla zayıf kalmakta ve istihdam artışına ilişkin beklentileri sınırlandırmaktadır. İkinci olarak, imalat sanayi istihdamı için göstere niteliğinde olan PMI istihdam değeri de halen iyimser konumda bulunmasına rağmen üçüncü çeyrekte gerilemiştir (Grafik 4.3.6). Benzer biçimde, İktisadi Yönelim Anketi göstergeleri arasında yer alan ve imalat sanayi sektöründe faaliyet gösteren özel şirketlerin görüşlerini yansıtan Toplam İstihdam Beklentisi yılın ilk çeyreğinde geçen yılın son çeyreğine göre belirgin bir biçimde artmasına rağmen ikinci ve üçüncü çeyreklerde yönünü aşağıya çevirmiştir (Grafik 4.3.6). Bunlara ek olarak, inşaat sektörüne ara malı sağlayan metalik olmayan mineral ürünler imalatı sektörünün yılın üçüncü çeyreğine ilişkin üretim gelişmeleri inşaat faaliyetinde yavaşlama sinyali vermektedir (Grafik 4.3.7).

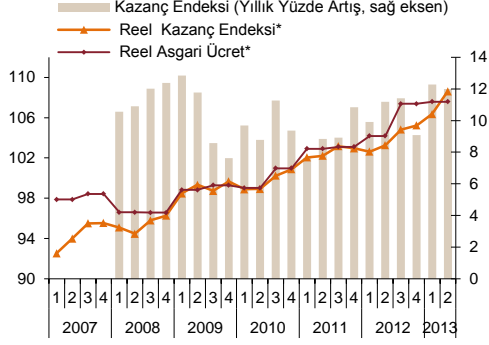
Türkiye genelinde hanehalkının görüşlerini yansıtan TCMB Tüketici Güven Endeksi 2013 yılının ikinci çeyreğindeki yatay seyrin ardından üçüncü çeyrekte bir önceki döneme göre sınırlı ölçüde azalarak uzun dönemli ortalamasının altında kalmıştır (Grafik 4.3.8). İstihdama ilişkin diğer öncü göstergelerin seyrine paralel olarak, Tüketici Güven Endeksi de uzun dönemli ortalamasının etrafındaki seyrini sürdürmektedir.

Emek piyasası gelişmeleri iç talep açısından değerlendirildiğinde, özellikle saatlik kazanç gelişmelerinin katkısıyla artan toplam ücret ödemelerinin 2013 yılının ilk iki çeyreği itibarıyla yurt içi tüketim harcamalarına destek sağladığı görülmektedir. İşgücü Maliyeti Endeksleri kapsamında yayımlanan tarım dışı sektörde saatlik kazanç endeksi 2013 yılı ikinci çeyreğinde reel olarak artmaya devam etmiştir. Söz konusu artış çeyreklik bazda asgari ücretteki artışın üzerinde kalmakla birlikte yıllık bazda iki serinin uyumlu bir hareket sergilediği gözlenmektedir (Grafik 4.3.9). İstihdam gelişmelerini de içeren toplam ücret ödemeleri ücretler paralelinde artışını sürdürmektedir. Eş zamanlı olarak, dayanıklı tüketim mallarına yönelik harcamalar dışarıda bırakılarak hesaplanan hanehalkı yurt içi tüketim harcamaları 2013 yılının ikinci çeyreğinde güçlü artış göstermiştir (Grafik 4.3.10).

Grafik 4.3.9.

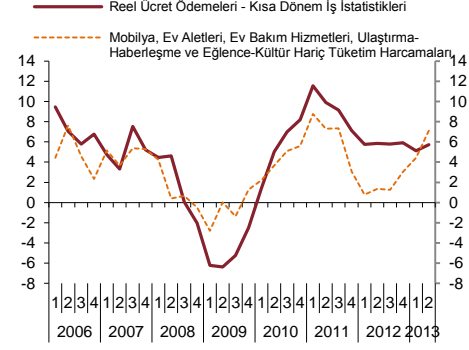
Tarım Dışı Sektörlerde Saatlik İşgücü Maliyeti
(Mevsimsellikten Arındırılmış, 2010=100)

* Reelleştirilirken TÜFE kullanılmıştır.
Kaynak: TÜİK, TCMB.

Grafik 4.3.10.

Hanehalkı Yurt İçi Tüketimi* ve Reel Ücret Ödemeleri** (Yıllık Yüzde Değişim)

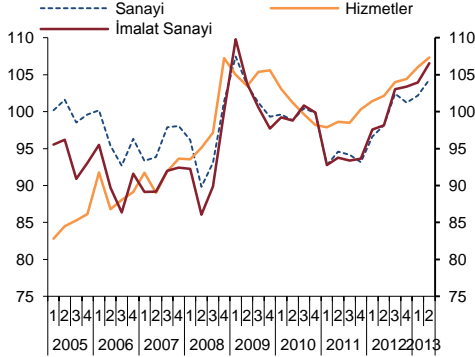
* Sabit fiyatlar ile açıklanan hanehalkı yurt içi tüketim harcamalarından Mobilya, Ev Aletleri, Ev Bakım Hizmetleri, Ulaştırma ve Haberleşme ile Eğlence ve Kültür alt kalemlerinin çıkarılması ile hesaplanmıştır.

** Sanayi, İnşaat, Ticaret, Konaklama-Yiyecek, Mesleki Bilimsel ve Teknik Faaliyetler ile İdari ve Destek Hizmet Faaliyetleri sektörlerindeki toplam ücret ödemelerinin ağırlıklı ortalaması alınarak hesaplanmaktadır. Ücret ödemeleri reelleştirilirken TÜFE kullanılmıştır.
Kaynak: TÜİK, TCMB.

Ücret gelişmeleri maliyet unsuru olarak incelendiğinde, sanayi ve hizmetler sektörlerinde reel birim ücretlerin 2013 yılının ikinci çeyreğinde artmaya devam ettiği gözlenmektedir (Grafik 4.3.11). Saatlik ücretlerdeki artışın yanı sıra ortalama verimliliğin zayıf seyri reel birim ücretlerdeki artışın sürmesine neden olmaktadır (Grafik 4.3.11). Söz konusu artış, ücretlerden gelen maliyet baskısının artmış olabileceğine işaret etmektedir. Reel birim ücretlerdeki bu artış özellikle emek yoğunluğu yüksek olan hizmet sektörü için bir risk unsuru olarak görülmektedir. Bununla birlikte makro ölçekte ortalama değerler üzerinden gözlenen bu olgu kompozisyon değişiminden gelen etkileri de barındırdığı için kesin bir çıkarım yapmak mümkün olmamaktadır.

Grafik 4.3.11.

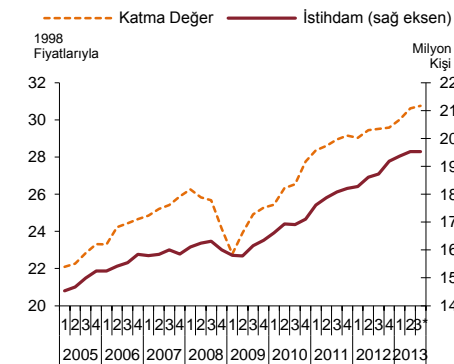
Reel Birim Ücret**
(Mevsimsellikten Arındırılmış, 2010=100)

* Hizmetler sektöründe reel birim ücret toplam ücret ödemelerinin ciroya bölünmesi ile hesaplanmıştır. Sanayi sektörlerinde ise toplam ücret ödemeleri üretim ve ilgili ÜFE'ye bölünmüştür.
Kaynak: TÜİK Kısa Dönem İş İstatistikleri, TCMB.

Grafik 4.3.12.

Tarım Dışı Sektörde Katma Değer ve İstihdam
(Mevsimsellikten Arındırılmış, 2005=100)

* Tahmin.
Kaynak: TÜİK, TCMB.

Özetle, 2013 yılında Temmuz dönemi itibarıyla tarım dışı sektörde istihdamda zayıflama gözlenmektedir. İşgücüne katılım istihdama paralel hareket etmektedir. 2013 yılının üçüncü çeyreğine ilişkin öncü göstergeler ve Haziran-Temmuz 2013 dönemi işgücü piyasası verileri ışığında, tarım dışı istihdamın yılın üçüncü çeyreğinde zayıf görünüm sergilemesi beklenmektedir (Grafik 4.3.12). Ayrıca, küresel iktisadi görünüme ilişkin belirsizliklerin özellikle sanayi sektöründe istihdam koşullarındaki iyileşmeyi sınırlandırabileceği düşünülmektedir.

Kutu
4.1

Köprü Günü Değişkenin Sanayi Üretim Endeksi Üzerindeki Etkisi

Birbirini takip eden iki resmi tatil¹ veya bir resmi tatil ile hafta sonu arasında kalan ve ek tatil yapılabilecek çalışma günü "köprü günü" olarak tanımlanmaktadır. Çalışanların önemli bir kısmının daha uzun süre tatil yapabilmek için köprü günlerinde izin kullanmaları veya özellikle talep düzeyinin düşük olduğu aylarda firmaların çalışanlarına izin kullandırması sonucu sanayi üretimi olumsuz yönde etkilenmektedir. Nitekim, Bozok ve Kanlı (2013) dini bayramlar öncesi veya sonrasındaki köprü günlerinin sanayi üretimi üzerinde belirgin biçimde etkide bulunduğunu gösterirken, ulusal bayramlarla ilişkili köprü günlerinin üretime etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı sonucuna varmışlardır.² Bu çalışmanın bulgularına göre dini bayrama ilişkin köprü gününde normal bir çalışma gününe kıyasla üretim daha az yapılmaktadır.

Öte yandan, sanayi üretim endeksi (SÜE) ve alt kalemleri Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından mevsim ve takvim etkilerinden arındırılırken köprü günü değişkeninin etkisi hesaba katılmamaktadır. Bu durum, Bozok ve Kanlı (2013) çalışmasının bulgularının da desteklediği gibi dini bayrama ilişkin köprü günlerini içeren ve müteakip ayda mevsim ve takvim etkisinden arındırılmış sanayi üretim endeksinin ana eğilimi tam olarak yansıtamamasına ve daha fazla oynaklık göstermesine neden olmaktadır. Bu çerçevede, 2012 yılı Ağustos ayı köprü günü içermesi nedeniyle örnek olarak incelenmiştir. Ağustos ayında ayın 22'sinde başlayıp 25'ine kadar süren 4 günlük bir köprü günü değişkeni olduğu görülmektedir (Grafik 1).³ TÜİK tarafından açıklanan resmi verilere göre mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış sanayi üretim endeksi 2012 yılının Ağustos ayında yüzde 0,3 oranında gerilemiş, Eylül ayında ise yüzde 2,2 oranında artış göstermiştir. Mevsim ve takvim etkilerinden arındırılırken köprü günü etkisi göz önünde bulundurulduğunda sanayi üretiminin resmi açıklanan verinin aksine Ağustos ayında bir önceki aya kıyasla yüzde 0,8 oranında arttığı, Eylül ayında ise resmi veriye oranla yüzde 1,0 gibi daha ılımlı bir artış gösterdiği hesaplanmaktadır (Grafik 2). Başka bir ifadeyle, resmi veri köprü günlerinin olduğu bayram aylarında daha kötümser ertesi ayda ise daha iyimser bir ana eğilime işaret etmektedir. Bu durum, ana eğilim hakkında sağlıklı bir analiz yapmayı zorlaştırmanın yanı sıra seride ek dalgalanmalara neden olmaktadır.

¹ Hafta tatilli olan Pazar günleri hariçtir.

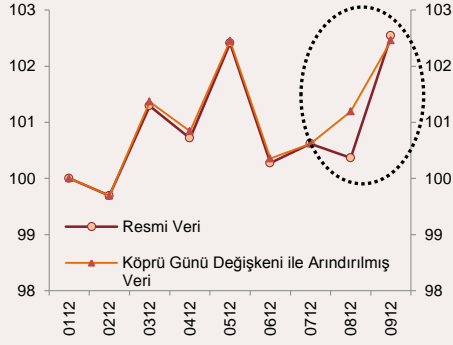
² Çalışmaya ilişkin detaylı bilgi ve hesaplama yöntemleri için bakınız: Bozok İ. ve Kanlı İ. B. (2013), "Impact of "De Facto" Bridge Holidays," TCMB Ekonomi Notu, No.13/08

³ TÜİK tarafından kullanılan çalışma günü değişkenine göre Cumartesi günü iş günü olarak değerlendirilmektedir. Başka bir ifadeyle, üretime yalnızca Pazar günleri ara verilmektedir. Bu nedenle, köprü günleri oluşturulurken Cumartesi günü iş günü olarak kabul edilmiştir.

Grafik 1. 2012 Yılı Ağustos Ayı Takvimi*

2012						
Pts	Sal	Çar	Per	Cum	Cts	Pzr
		1	2	3	4	5
6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19
20	21	22	23	24	25	26
27	28	29	30	31		

* Ramazan Bayramı 19-21 Ağustos tarihleri arasında kutlanmıştır. Köprü günleri ise 22 – 25 Ağustos arasındaki günlerdir.

Grafik 2. Sanayi Üretim Endeksi (Mevsimsellikten Arındırılmış, 2012 Ocak=100)

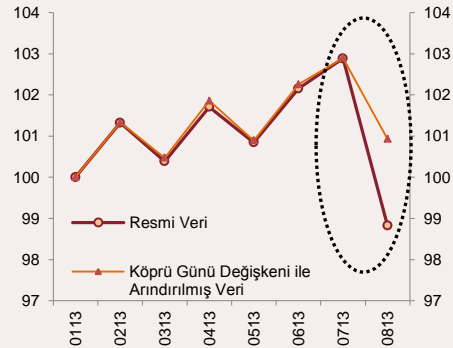
Kaynak: TÜİK ve Yazarın hesaplamaları.

Ek olarak, 2013 yılı Ağustos ayı mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış sanayi üretim verisinde köprü günü değişkeni etkisi incelenmiştir. Ağustos ayında sanayi üretimi aylık bazda yüzde 4,0 oranında gerileyerek oldukça sert bir düşüş göstermiş, böylece sanayi üretim endeksinde kriz sonrası dönemde görülen en sert düşüş gerçekleşmiştir. Ancak, yukarıda açıklandığı gibi Ramazan Bayramı'nın Ağustos ayına denk gelmesi ve 2,5 günlük bir köprü günü değişkeni olması resmi açıklanan veriye temkinli yaklaşmayı gerektirmektedir (Grafik 3). Nitekim, köprü günü değişkeni etkisi göz önünde bulundurularak yapılan analizler sanayi üretim endeksindeki gerilemenin yüzde -1,8 ile -2,0 arasında olduğunu göstermektedir (Grafik 4). Bu durum, son açıklanan sanayi üretim endeksindeki sert gerilemenin ana eğilimi doğru yansıtmadığına işaret etmektedir. Ayrıca, sanayi üretiminin Eylül ayında Temmuz ayındaki seviyesine geri dönmesi durumunda resmi veride güçlü bir artışın, köprü günü etkisinin hesaba katıldığı veride ise daha ılımlı bir artışın görülebileceği not edilmelidir.

Grafik 3. 2013 Yılı Ağustos Ayı Takvimi*

2013						
Pts	Sal	Çar	Per	Cum	Cts	Paz
			1	2	3	4
5	6	7	8	9	10	11
12	13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24	25
26	27	28	29	30	31	

* Ramazan Bayramı 8-10 Ağustos tarihleri arasında kutlanmıştır. Köprü günleri ise 5 – 6 Ağustos ile yarım gün olan arife günü (7 Ağustos)'dür.

Grafik 4. Sanayi Üretim Endeksi (Mevsimsellikten Arındırılmış, 2013 Ocak=100)

Kaynak: TÜİK ve Yazarın hesaplamaları.

Kaynakça

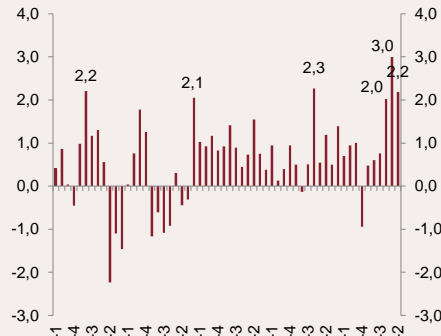
Bozok, B., Kanlı, İ. B. 2013. Mevsimsellikten Arındırmada Köprü Günü Değişkeni Etkisi. TCMB Ekonomi Notu, No.13/08

Kutu
4.2

Kamu Harcamalarının GSYİH Büyümesine Katkısı

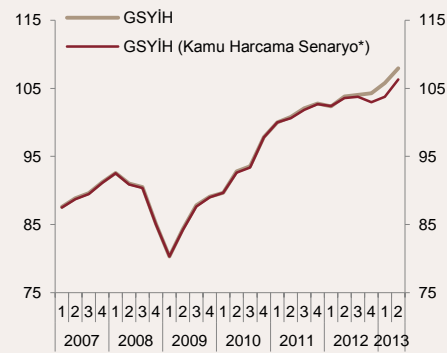
Türkiye'de kamu harcamaları son dönemde önemli bir ivme kazanmış ve Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) yıllık büyümesine önemli ölçüde pozitif katkıda bulunmuştur. Nitekim 2012 yılı son çeyreği ile 2013 yılının ilk iki çeyreğinde kamunun yıllık büyümeye katkısı tarihsel ortalamalarının bir hayli üzerinde gerçekleşmiştir (Grafik 1). Bu durum, gerçekleşen GSYİH ile kamu harcamalarını normal eğilimini koruduğu varsayımı altında elde edilen GSYİH arasında belirgin bir ayrışma oluşturmaktadır. (Grafik 2). Bu çerçevede, bu kutuda kamunun büyümeye katkısı üçüncü çeyrek bütçe harcama gerçekleştirmeleri ve yıl geneli bütçe ödenekleri esas alınarak incelenmiştir.⁴

Grafik 1. Kamu Harcamalarının GSYİH Yıllık Büyümesine Katkıları (Yüzde Puan)

Kaynak: TÜİK.

Grafik 2. GSYİH ve Kamu Harcama Senaryosu Altında GSYİH (Mevsimsellikten Arındırılmış, 2011Ç1=100)

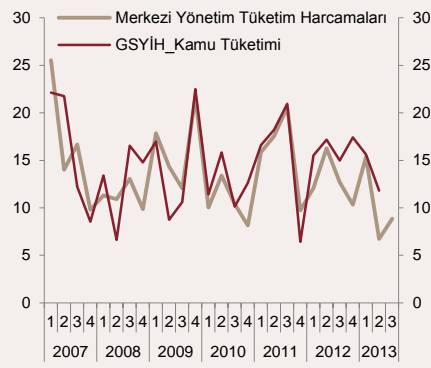
* Kamu Harcamalarının 2005-2012 döneminde eğilimini son üç çeyrekte koruduğu varsayılarak oluşturulmuş GSYİH serisi.
Kaynak: TÜİK, TCMB.

TÜİK tarafından açıklanan ve GSYİH altında yer alan kamu harcamaları, büyük ölçüde Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü tarafından açıklanan Merkezi Yönetim Bütçe İstatistikleri (MYBİ), Mahalli İdareler Bütçe İstatistikleri (MİBİ) ile Sosyal Güvenlik Kurumları Bütçe İstatistikleri (SGKBİ) göz önüne alınarak hesaplanmaktadır. Ancak, MYBİ aylık bazda ve 15 gün gecikmeli olarak açıklanırken, MİBİ ile SGKBİ çeyreklik bazda ve 3 ay gecikmeli olarak açıklanmaktadır. Diğer taraftan, Merkezi Yönetim tüketim ve yatırım harcamaları, kamu harcamalarının büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Bu nedenle, kamu harcamalarına ilişkin öngörüler oluşturulurken MYBİ temel alınabilir.

⁴ Bütçe gerçekleştirmeleri cari büyüklükler olduğu için bu çalışmada karşılaştırmalar GSYİH cari fiyatlar kullanılarak yapılmıştır.

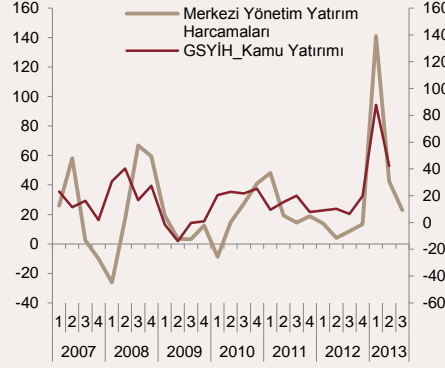
Merkezi Yönetim harcamalarına ilişkin 2013 yılı üçüncü çeyrek verileri Maliye Bakanlığı tarafından açıklanmıştır. Bu veriler ışığında, Merkezi Yönetim tüketim harcamaları yıllık artış oranının üçüncü çeyrekte yükseldiği görülmektedir (Grafik 3).⁵ Diğer taraftan, yılın ilk yarısında yıllık bazda çok yüksek oranlı artış kaydeden Merkezi Yönetim yatırım harcamalarının ise bu dönemde hız kestiği gözlenmektedir (Grafik 4).⁶

Grafik 3. Merkezi Yönetim Tüketim Harcamaları ve Milli Gelir Kamu Tüketim Harcamaları (Yıllık Yüzde Değişim, Cari Fiyatlarla)

Kaynak: Muhasebat Gn. Md., TÜİK.

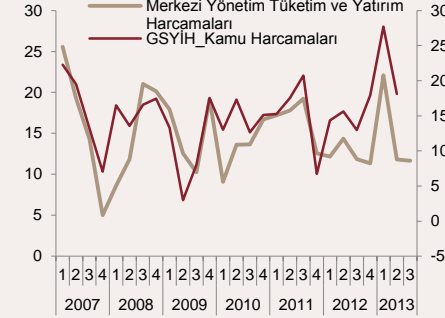
Grafik 4. Merkezi Yönetim Yatırım Harcamaları ve Milli Gelir Kamu Tüketim Harcamaları (Yıllık Yüzde Değişim, Cari Fiyatlarla)

Kaynak: Muhasebat Gn. Md., TÜİK.

Merkezi yönetim tüketim ve yatırım harcamaları birlikte değerlendirildiğinde, cari fiyatlarla merkezi yönetim toplam bütçe harcamalarının yıllık artış oranı üçüncü çeyrekte sınırlı miktarda yavaşlamıştır (Grafik 5).⁷ 2013 yıl geneli bütçe ödenekleri esas alındığında dördüncü çeyrekte merkezi yönetim bütçe harcamalarının yıllık artış oranının gerileyeceği hesaplanmıştır. Bu bağlamda, yılın ilk yarısında çok yüksek oranlı olarak gerçekleşen kamu harcamalarının katkısının yılın ikinci yarısında aynı düzeyde kalmayacağı ve azalacağı öngörülmektedir.

Grafik 5. Merkezi Yönetim Tüketim ve Yatırım Harcamaları ile GSYİH İçerisindeki Toplam Kamu Harcaması (Yıllık Yüzde Değişim)

Kaynak: Muhasebat Gn. Md., TÜİK.

⁵ Merkezi Yönetim tüketim harcamaları, GSYİH altında yer alan kamu tüketimine gösterge olduğu düşünülen Personel Giderleri, Sosyal Güvenlik Kurumlarına Devlet Primleri ve Mal ve Hizmet Alım Giderleri'nden oluşmaktadır.

⁶ Merkezi Yönetim yatırım harcamaları, GSYİH altında yer alan kamu yatırıma gösterge olduğu düşünülen Sermaye Giderleri'nden oluşmaktadır.

⁷ Merkezi Yönetim toplam bütçe harcamaları, merkezi yönetim tüketim ve yatırım harcamalarının toplamını ifade etmektedir.

Kutu
4.3

Türkiye'de Konut Kiralarında Katılık Derecesi

Fiyatların değişme sıklığını inceleyen çalışmalar tüketim kalemlerinin çoğunda değişen oranlarda katılık tespit etmektedir. Örneğin, ABD için yapılan bir çalışmada Klenow ve Kryvstov (2008) fiyat etiketlerinin ortalamada 4 ayda bir, indirim dönemleri göz ardı edildikten sonra ise 7 ayda bir değiştiğini göstermektedir. Türkiye için Özmen ve Sevinç'in (2011) yaptığı çalışmada, fiyat değişme sıklığı bütün mallarda yaklaşık 7 hafta bulunurken, hizmet sektöründe bu sürenin çok daha uzun olduğu gözlenmiştir. Bu ve benzeri bulgular, Yeni Keynesçi makro analizde Calvo (1983) tipi fiyat katılıklarının varsayımsal olarak teorik modellerde yer almasını motive etmektedir. Söz konusu modellerdeki katılık varsayımı model mekanizmasında fiyatların para politikasındaki değişimlere anında cevap vermesini engellemekte ve kısa vadede para politikasının reel iktisadi değişkenler üzerinde etkili olmasını sağlamaktadır. Böylelikle, para politikasının reel etkileri sistematik olarak incelenebilmekte ve politika oluşturma süreci model temelli olarak gerçekleştirilebilmektedir.

Konut kirası hanehalkı bütçesinde önemli paya sahip harcama kalemlerinden biri olmasına rağmen, menü maliyetlere maruz kalmayan ve piyasa yapısı itibarıyla fiyatlaması farklı olan kiralardaki katılık derecesini inceleyen çalışma sayısı oldukça azdır.⁸ TÜİK tarafından üretilen ve yayımlanan Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması'ndan derlenen mikro verilere göre, Türkiye'de kiracıların toplam hanehalkı gelirlerinin yaklaşık yüzde 30'unu konut kirası ödemelerine harcadığı görülmektedir. Hane reisinin gelirine bakıldığında ise, söz konusu oran yüzde 50'lere varmaktadır. Bu nedenle, Türkiye'de konut kiralardaki katılık derecesinin raporlanması önemlidir.

Bu çalışmada, TÜİK'in Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2008-2011 panel veri seti kullanılarak Türkiye'de konut kiralardaki katılığın derecesi ölçülmektedir. Söz konusu veri setinde kişilerden ziyade haneler takip edilmekte ve konut özellikleri ile ilgili mikro düzeyde detaylı bilgi yer almaktadır. Ayrıca, anket yılında hanede kiracı değişikliği (devir) olup olmadığı da gözlenebilmektedir. Analizde yıllar 2008-2009, 2009-2010 ve 2010-2011 şeklinde ikili olarak gruplanmakta ve hanenin kirasının ve/veya kiracısının yıldan yıla değişiklik gösterip göstermediği takip edilmektedir. Örneklem toplam 3,403 gözlemden oluşmaktadır. Hesaplamalar Genesove (2003) çalışmasındakine benzer yöntemler kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

⁸ Genesove (2003) ABD için, Hoffmann ve Kurz-Kim (2006) Almanya için, Shimizu, Nishimura ve Watanabe (2010) ise Japonya için konut kiralarda katılık tahmini yapan çalışmalardır.

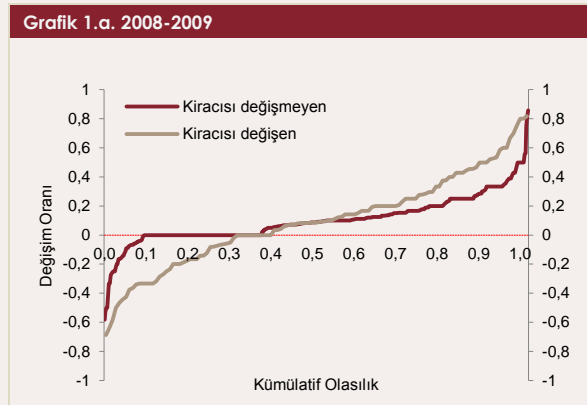
Tablo 1. Konut Kiralarında Katılık Derecesine İlişkin Özet Bilgi (* ve ** sırasıyla kiracısı değişmeyen ve değişen haneleri ifade etmektedir)				
	2008-2009	2009-2010	2010-2011	Tüm yıllar
(-) Değişim (%)	13,5	15,2	14,1	14,3
Değişim yok (%)	23,4	33,3	33,3	31,5
(+) Değişim (%)	63,1	51,5	52,6	54,2
Değişim yok* (%)	27,5	37,3	37,1	35,4
Değişim yok** (%)	8,3	18,7	19,4	17,1
Ortalama	0,100	0,068	0,070	0,075
Medyan	0,087	0,022	0,036	0,048
Standart sapma	0,204	0,190	0,192	0,194
Devir oranı	0,212	0,216	0,213	0,214

Nominal kira tutarındaki değişimin ortalaması, medyanı ve standard sapması ile kira değişim sıklıkları Tablo 1'de özet olarak sunulmaktadır.⁹ Tüm yıllara bakıldığında, Türkiye'de kiracısı olan konutların ortalama olarak yüzde 31,5'inin nominal kira bedelinin yıldan yıla değişiklik göstermediği görülmektedir. Kiraların ortalama değişim süresi cinsinden düşünüldüğünde, yüzde 31,5'lik katılık derecesi yaklaşık 4 aya karşılık gelmektedir. Katılık derecesi kiracı değişikliğine uğrayan konutlarda yüzde 17,1'e düşerken, kiracısı değişmeyen konutlarda yüzde 35,4'e kadar çıkmaktadır. Kiradaki konutların yılda ortalama sadece yüzde 21,4'ü kiracı değiştirdiğinden, nominal katılığın büyük oranda kiracı değiştirmeyen konutlardan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, kriz dönemi olan 2008-2009 döneminde katılık derecesinin hem kiracısı değişen hem de değişmeyen konutlarda düştüğü gözlenmekte ve bu durumun yüksek belirsizlik nedeniyle fiyat değişimlerinde kira piyasasında konsensus oluşamamasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Kriz dönemlerinde yukarı yönlü fiyat ayarlamalarının oransal olarak artması, kiracısı değişen konutların kiralarında nominal katılığın önemli ölçüde azalmasına bağlanabilir. Bir başka deyişle, büyük ölçekli şoklar kiracısı değişen konutların kiralarına hızlı bir şekilde yansıtılmaktadır. Grafik 1a, 1b ve 1c bu durumu dönemlere göre görsel olarak ortaya koymaktadır. Grafiklerde göze çarpan önemli bir diğer nokta ise, kiracı değişimi olmayan konutlarda negatif ve pozitif fiyat ayarlamalarının kiracı değişimi olanlara nazaran daha küçük olduğudur. Bu gözlem, mevcut kiracı ile devam edildiği durumlarda kiracı-ev sahibi müzakerelerinde çeşitli nedenlerden ötürü fiyat değişimlerinin daha makul düzeylerde belirlendiğini düşündürmektedir.

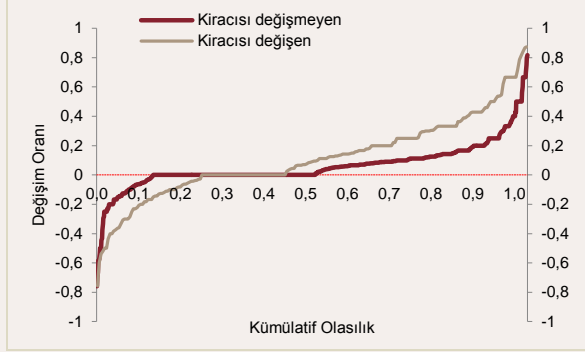
⁹ Detaylı analiz için bkz. Aysoy, Aysoy ve Tümen (2013).

Öte yandan, bu çalışmada hanehalkı ve konut özellikleriyle ilgili değişkenler kullanılarak katılığı belirleyen diğer mikro faktörler de incelenmiştir. Genesove (2003) çalışmasının aksine, konutun tipi ve büyüklüğü katılığı belirlemede anlamlı bulunmamışken, aynı çalışmanın bulgularına benzer şekilde, kiracının statüsü (kiracısı değişmeyen ve değişen olarak) oldukça önemli çıkmıştır. Kira ayarlaması yaparken ortaya çıkabilen yuvarlama etkilerini adlandırmakta kullanılan grid fiyatlamasının anlamlılığı hem kiracısı değişen hem de değişmeyen konutlar için oldukça yüksek çıkmıştır. Ortalamada, kiralarda nominal katılığın yüzde 68'inin grid fiyatlamadan geldiği gösterilmektedir ki, bu oran Genesove (2003) çalışmasının ABD için hesapladığı orandan yüksektir. Bütün bunlara ek olarak, hanehalkı reisinin toplam gelirinin katılık üzerinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur. Hanehalkı reisinin gelirindeki yüzde 10'luk bir artış, kiracısı değişmeyen birimlerde katılık olasılığını yüzde 3,3 oranında azaltmaktadır. Ayrıca, hanehalkı reisinin gelirindeki yüzde 10'luk bir artış, ev değiştirme olasılığını yüzde 2 oranında düşürmektedir. Bu tahminlere göre, yüksek gelir grubu ev değiştirmektense artan maliyete katlanmakta ve daha uzun dönemli kontratlara eğilim göstermektedir. Regresyonlarda gelir yerine hanehalkı reisinin istihdam durumu kullanıldığında da benzer sonuçlara ulaşılmaktadır. Bu durum, kiracı için "fırsat maliyetinin" oldukça önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

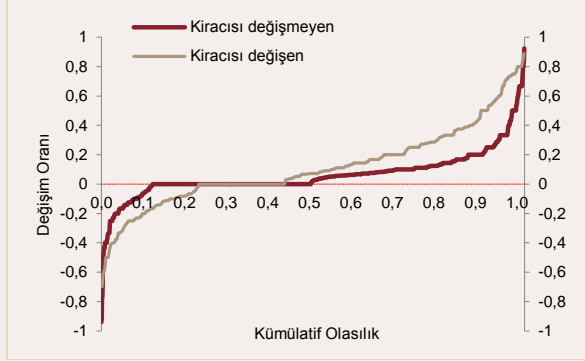
Sonuç olarak, Türkiye'de kiraya verilen konutların yaklaşık üçte birinin kirasının yıllık bazda değişmediği gözlenmektedir. Bir başka deyişle, konut kiralari önemli oranda katılık sergilemektedir. Sonuçlar, katılık varsayimli model tasarımında para politikasının kısa vadede reel iktisadi değişkenler üzerindeki etkisini izlemeyi sağlayabileceği gibi kirayı içeren enflasyon hesaplamasına da katkıda bulunacaktır.

Grafik 1.b. 2009-2010

Grafik 1.c.2010-2011

Kaynakça

- Aysoy, C., C. Aysoy and S. Tumen (2013). "Quantifying and Explaining Stickiness in Housing Rents: A Turkish Case Study with Micro-level Data," yayımlanmamış çalışma.
- Calvo, G. (1983). "Staggered Prices in a Utility-maximizing Framework," *Journal of Monetary Economics*, 12, pp. 383-398.
- Genesove, D. (2003). "The Nominal Rigidity of Apartment Rents," *Review of Economics and Statistics*, 85, 844-853.
- Hoffmann, J. and J.-R. Kurz-Kim (2006). "Consumer Price Adjustment under the Microscope: Germany in a Period of Low Inflation," *ECB Working Paper 652*.
- Klenow, P. J. and O. Kryvtsov (2008). "State-dependent or Time-dependent Pricing: Does It Matter for Recent U.S. Inflation?" *Quarterly Journal of Economics*, 123, pp. 863-904.
- Özmen, M. U. and O. Sevinç (2011). "Price Rigidity in Turkey: Evidence from Micro Data", *CBRT Working Paper 11/25*.
- Shimizu, C., K. G. Nishimura and T. Watanabe (2010). "Residential Rents and Price Rigidity: Micro Structure and Macro Consequences

Bu kutunun amacı önümüzdeki yıllarda Türkiye'nin nüfus yapısında gerçekleşmesi beklenen değişimin hanehalkı tasarrufları üzerindeki olası etkilerini incelemektir. Ayrıca, kutuda toplam nüfus içerisinde üniversite mezunlarının sayısının ve işgücüne katılım oranlarının artmasının hanehalkı tasarrufları üzerindeki etkileri araştırılmaktadır (Ceritoğlu ve Eren, 2013).

Türkiye'de nüfus artış hızının önümüzdeki yıllarda yavaşlaması ile toplam nüfus içerisinde genç nüfusun payı azalırken, çalışma çağındaki ve emeklilik çağındaki nüfusun paylarının artması beklenmektedir. Nüfus yapısındaki bu değişimin, hane halkı ortalama gelirini de artırmak suretiyle tasarruflar üzerinde olumlu bir etki yapması beklenmektedir.

Türkiye'nin nüfus ve sosyal yapısındaki değişimlerin, makro-ekonomik değişkenlerin sabit kaldığı varsayımı altında, hanehalkı tasarruf oranlarını ileriki yıllarda ne ölçüde etkileyeceği nüfus yapısına dayalı bir regresyon modeli kullanılarak tahmin edilmiştir. Bu kutuda asıl olarak tasarruf oranı öngörülerinin seviyelerinden ziyade artış oranlarının hangi yönde ve büyüklükte olacağını hesaplanması hedeflenmektedir.

Bu kutunun temel veri kaynağını oluşturan TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketleri birbirini izleyen yatay-kesit anketler olarak tanımlanmakta, fakat aynı aileler ve fertler zaman içerisinde takip edilmediği için anketlerin panel boyutu bulunmamaktadır. TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketleri hanehalkı kullanılabilir gelirlerine ve tüketim harcamalarına dair ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Hanehalkı kullanılabilir gelirlerinden tüketim harcamalarının çıkarılması ile hanehalkı tasarrufları elde edilmektedir. Ayrıca, anketler aile fertlerinin yaş grupları, işgücüne katılım tercihleri, eğitim düzeyleri hakkında bilgiler içermektedir. Bu kutuda 2003 ile 2010 yılları arasında kalan dönem için birbirlerini izleyen 8 yatay-kesit anket verisi toplulaştırılarak incelenmiştir.

Temel olarak hanehalkı tasarruflarına veya gelirene söz konusu hanehalkını oluşturan fertlerin yaptığı katkıyı hesaplamaya imkân sağlayan sade bir regresyon modeli kullanılmaktadır. Ayrıntılı bir analiz yapabilmek için hanehalkını oluşturan fertler yaş gruplarına ve cinsiyete ek olarak eğitim ve işgücüne dâhil olma durumlarına göre sınıflandırılmaktadır.¹⁰ Tahmin edilen denklem aşağıda sunulmaktadır:

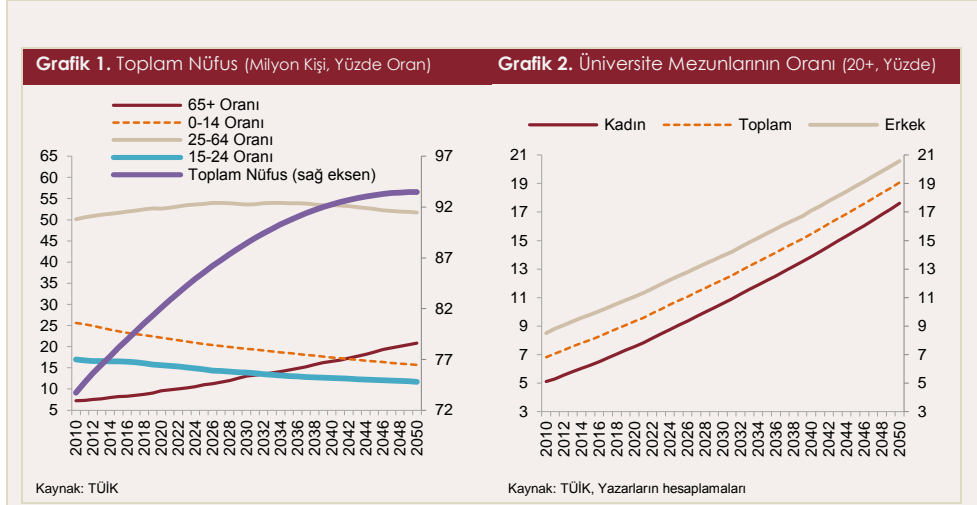
¹⁰ Bu çalışmada, 0-14, 15-19, 20-24, 25-29, 30-34, 35-39, 40-44, 45-49, 50-54, 55-59, 60-64 ve 65+ olmak üzere toplam 12 yaş grubu kullanılmaktadır.

$$x_h = \sum_{g \in \{m,f\}} \sum_{e \in \{u,d\}} \sum_{l \in \{i,o\}} \sum_{a=1}^N \beta_{x_{g,e,l,a}} n_{g,e,l,a,h} + \epsilon_{x_h}$$

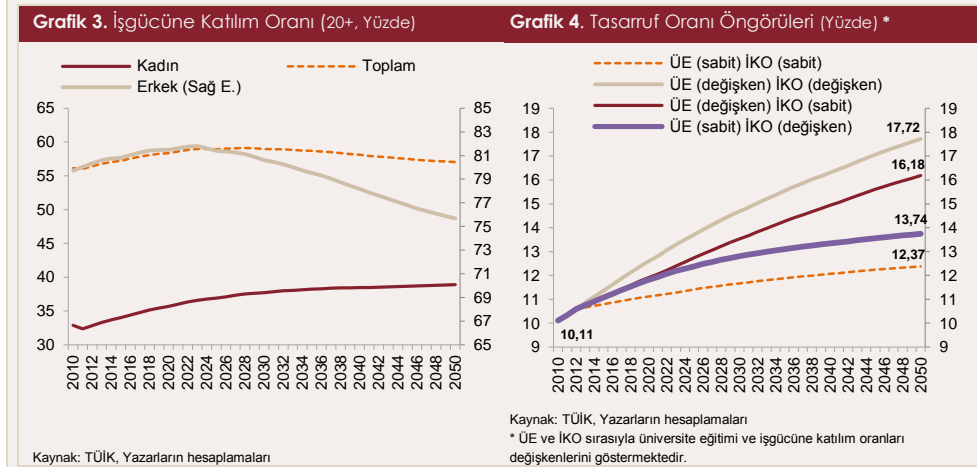
Yukarıdaki regresyon denkleminde, "m" erkekleri, "f" ise kadınları göstermektedir. Ayrıca, "u" üniversite ve daha yüksek eğitimi olanları, "d" üniversite eğitimi olmayanları, "i" işgücüne dâhil olanları ve "o" işgücüne dâhil olmayanları ifade etmektedir. Burada, gelir ve tasarruflar için ayrı ayrı denklem yazmak yerine tek bir denklem yazılmıştır. Bu durumda, $x \in \{y, s\}$ hem hanehalkı kullanılabilir gelirlerini (y) hem de tasarruflarını (s) göstermektedir. Her bir $\beta_{x_{g,e,l,a}}$ katsayısı ilgili kümenin hanehalkı kullanılabilir gelirin veya tasarrufuna ortalama katkısını vermektedir. "a" ise yaş gruplarını ifade etmektedir. Böylece, $n_{g,e,l,a,h}$ değişkeni "h" hanesinde belirli bir eğitim düzeyi, işgücüne katılma durumu, yaş ve cinsiyet özelliklerine sahip kişi sayısına eşit olmaktadır. Tahmin edilen β katsayıları ilgili kümedeki kişi sayısı ile çarpılmaktadır. Elde edilen değerlerin toplanması ile hanehalkı kesimi için toplam tasarrufları veya kullanılabilir gelirleri basitçe hesaplamak mümkün olmaktadır.

Bu yöntemin en temel varsayımı elde edilen katsayıların tahmin dönemi süresince sabit kalmasıdır. Böylece, fertlerin tasarruf oranlarının ilgili dönem boyunca sabit kaldığı varsayılmaktadır. Katsayılar değişmezken, katsayıların ima ettiği alt gruptaki kişi sayısı değişmekte ve bu durum toplam hanehalkı tasarrufları ile harcanabilir gelirlerinin zaman içerisinde değişmesine neden olmaktadır.

Her bir yaş grubundaki kadın, erkek ve toplam fert sayısına ilişkin veriler TÜİK nüfus projeksiyonlarından alınmıştır. Türkiye toplam nüfusu ve nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı Grafik 1'de gösterilmektedir. Her yaş grubundaki kişiler ilk önce kadın ve erkek olarak iki alt gruba ayrılmakta ve daha sonra üniversite mezuniyet ve işgücüne katılım durumlarına göre alt gruplara ayrılmaktadırlar. Fertlerin mezuniyet durumlarına göre sınıflandırması yapılırken, her alt gruptaki üniversite mezunlarının oranı, 2003-2010 dönemi için TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketi verileri kullanılarak ayrı ayrı elde edilmektedir. Üniversite mezuniyet oranının 2003-2010 dönemindeki eğilimini daha sonraki yıllarda da sürdüreceği varsayılarak, her yaş grubundaki kadınlar ve erkekler için 2050 yılına kadar olan dönemi kapsayacak biçimde ayrı ayrı üniversite mezunlarının oranı hesaplanmıştır (Grafik 2). Bu oranlar kullanılarak her yaş grubundaki üniversite mezunu olan ve olmayan kadınların ve erkeklerin sayıları her yıl için ayrı ayrı bulunmuştur.

Eğitim durumuna göre yapılan sınıflandırmadan sonra, bir basamak daha ileri gidilerek fertler işgücüne katılım oranlarına göre de alt gruplara ayrılmıştır. İşgücüne katılım oranları, TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketi verilerinden elde edilmektedir. İşgücüne katılım oranları, her yaş grubundaki üniversite mezunu olan ve olmayan kadınlar ve erkekler için ayrı ayrı hesaplanmıştır. İleriye dönük rakamlar ise her alt grubun 2003-2010 dönemindeki eğilimini yansıtacak şekilde tahmin edilmiştir. Alt gruplar için yapılan tahminlerin toplulaştırılmasıyla elde edilen katılım oranları Grafik 3'de sunulmaktadır. Burada her alt grup için katılım oranları düzenli artış gösterirken, erkeklerin ve toplam nüfusun işgücüne katılım oranları 2020'li yılların ortasına kadar artmakta, fakat takip eden yıllarda beklentilerin aksine kademeli olarak azalmaktadır. Bu durum, Türkiye nüfusunun yaşlara göre dağılımının değişmesinden kaynaklanmakta ve her bir alt grup için varsaydığımız artış hızlarına baskın gelmektedir.

Tüm ekonometrik tahminler en küçük kareler yöntemi ile 88.600 kişi gözlemi ve hane ağırlıkları kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Elde edilen katsayılar ilgili kümedeki kişi sayısı ile çarpılarak hanehalkı kesimi için toplulaştırılmış kullanılabilir gelir ve tasarruf tahminleri hesaplanmıştır. Bu çerçevede, fertlerin kullanılabilir gelirlere ve tasarruflara olan katkılarının toplulaştırılması ile 2010 yılından 2050 yılına kadar olan döneme dair öngörülere ulaşılmıştır.

Öncelikle, bu çalışmada asıl vurgulanmak istenen olgunun hanehalkı kesimi için hazırlanan tasarruf oranı öngörülerinin seviyelerinden ziyade artış oranları olduğu belirtilmelidir. Fertlerin gelirlere ve tasarruflara katkılarının yaş ve cinsiyet grupları için toplulaştırılması ile hanehalkı kesimi için hesaplanan tasarruf oranının 2010 yılından 2025 yılına kadar olan dönemde 3,60 puan ve 2010 yılından 2050 yılına kadar olan dönemde ise 7,61 puan artarak yüzde 17,72 oranına ulaşabileceği tahmin edilmektedir (Grafik 4). Söz konusu artışın yaklaşık 2,26 puanlık kısmının nüfus yapısındaki değişimden, 1,37 puanlık kısmının işgücüne katılım oranlarının yükselmesinden ve 3,81 puanlık bölümünün ise üniversite mezunlarının sayısının artmasından kaynaklanacağı öngörülmektedir. Bununla birlikte, işgücüne katılım oranlarının yükselmesi ile üniversite mezunlarının sayısının artmasının birlikte değerlendirilmesinin ortaya çıkardığı çapraz etkinin hanehalkı tasarruf oranına 0,17 puanlık bir katkı sağladığı anlaşılmaktadır.¹¹

Sonuç olarak, elde edilen bulgular hanehalkı tasarruf oranlarındaki artışa en yüksek katkıyı üniversite mezunlarının sayısının artmasının sağlayacağını, ardından nüfus yapısındaki değişimin ve işgücüne katılım oranının yükselmesinin geleceğini ortaya çıkarmıştır. Bu durum, işgücü piyasasında olan üniversite mezunlarının hanehalkı gelirlerine ve tasarruflarına katkısının tüm alt gruplardan belirgin bir biçimde daha fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca, eğitimin kalitesinde zaman içinde gerçekleşecek artışların gelire olan etkisi dikkate alındığı takdirde, hanehalkı kullanılabilir gelir ve tasarruf artışlarının daha fazla olabileceği de düşünülmektedir.

Kaynakça

Ceritoğlu, Evren ve Okan Eren (2013), "Türkiye'nin Nüfus ve Sosyal Yapısındaki Değişimlerin Hanehalkı Tasarrufları Üzerindeki Etkileri", TCMB Ekonomi Notu, 13/24.

¹¹ Söz konusu öngörüler üniversite mezuniyet ve işgücüne katılım oranlarının incelenen dönemde artacağı varsayımına dayanmaktadır. Ancak, nüfus yapısındaki değişime karşın üniversite mezuniyet (ÜE) ve işgücüne katılım oranlarının (İKO) 2012 yılında gerçekleşen düzeyinde kalması durumunda hanehalkı tasarruf oranının 2010 yılından 2025 yılına kadar olan dönemde 1,30 puan ve 2010 yılından 2050 yılına kadar olan dönemde 2,26 puan artarak yüzde 12,37 oranında oluşacağı tahmin edilmektedir (Grafik 4).

